

weerszijde van het middenniveau in hun werk gaan. We zullen bij de veronderstelling van het tussenniveau toch enig idee moeten hebben over de 'vertaalslag', of deze op z'n minst moeten problematiseren. Voor de samenhang met het niveau van de 'materiële implementatie' hebben computationalisten over het algemeen nog wel oog. Jorna gaat niet veel verder dan te stellen dat het mentale niveau niet gereduceerd mag worden tot het neuronale, maar dat dit niet wil zeggen dat de fysische structuur onbelangrijk is. In verband met het werk van Marr schrijft hij dat een 'top-down' benadering vanuit de fysiologische randvoorwaarden van perceptie vruchtbaarder lijkt (p. 69); waarom wordt niet duidelijk.

Over de verhouding met het intentionele niveau, het niveau van het gedrag, worden we ook niet veel wijzer. Doorgaans hebben de computationalisten met dit niveau weinig op, en ook voor Jorna zijn intentionele toeschrijvingen hypothecaire leningen die omwille van de wetenschappelijkheid van de cognitieve psychologie ingelost moeten worden (p. 23). Volgens Jorna is een doelstelling van de cognitieve psychologie de 'ontmanteling' van het intentionele begrippenapparaat (p. 183). Waarom? Ingewikkeldheid en vaagheid zijn meestal de schrikbeelden. Anders dan het fysiologische niveau wordt het intentionele niveau meestal autonomie ontzegd: ingewikkeldheid is niet meer dan een gradueel verschil, hetgeen betekent dat reductie gewenst is. Jorna wekt de indruk in deze gedachtengang mee te gaan. Zeker, voor de helderheid van de analyse is het onderscheid tussen de niveaus zinvol, maar analytici laten het daar vaak bij. Maar zoals gezegd, goed onderscheiden ontslaat niet van de verplichting te laten zien hoe de overgangen verlopen en wat de samenhang is. Jorna vermijdt de discussie over de psychologische relevantie, over de samenhang met de intentionele laag, van het functionele niveau en van theorieën hierover. Is met theorieën die zich zuiver en braaf tot het tussen-niveau beperken alles over cognitie en geest gezegd?

Een ander probleem waar ik nog op wil wijzen is dat van 'symbolen'. Jorna gaat er met de computationalisten vanuit dat er in het cognitieve systeem symbolen worden verwerkt. Daarmee wordt, naar mijn mening, de deur wagenwijd open gezet voor de homunculus die Jorna juist zo streng buiten had willen houden. Terecht ~ zoals ik al eerder opmerkte ~ wijst hij

er vanuit die gestrengheid op dat drieplaatsige representaties in de cognitieve architectuur niet aan de orde zijn. Waarom laat hij dan wel symbolen toe? Een symbool is een drieplaatsige representatie: iets staat voor iets anders voor iemand. Er moet iemand zijn die de symboliek begrijpt of in het leven roept. De verwijkskracht van een symbool bestaat bij de gratie van de verwijzer. Jorna volgt graag Goodman in diens analyse van verwijzing. Nu maakt Goodman een onderscheid tussen 'routes' en 'roots of reference', zeggende dat het onderwerp waar hij zich voor interesseert de aard en verscheidenheid van verwijzing is, ongeacht hoe, wanneer, waarom en door wie er wordt verwezen (Goodman, 1984). Dat kan, als we het stilzwijgend over een 'menselijk' symboolsysteem hebben. Het wordt echter hoogst problematisch, als het om een formeel, functionalistisch systeem gaat, zoals de computationalisten voor ogen hebben. Hoe mensen zich dingen voorstellen (representeren), hoe zij betekenis geven, hoe zij symboliseren, is wat de cognitieve psychologie onder meer moet verklaren. Deze functies aan een geformaliseerd middenniveau toeschrijven, zoals de computationalisten doen, is een petitio principii, oftewel de moeilijkheid verschuiven.

Literatuur

Goodman, N. (1984) *Of mind and other matters*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

PETER VERHAAK

Botsing van theorieën blijkt bijna-ongeluk

Bespreking van Annemarie Mol en Peter van Lieshout, *Ziek is het woord niet. Medicalisering, normalisering en de veranderende taal van huisartsgeneeskunde en geestelijke gezondheidszorg, 1945-1985*. Nijmegen: SUN, 1989, 330 p., f 39,50

De titel van de dubbeldissertatie van Annemarie Mol en Peter van Lieshout is een gelukkige keuze. De ondertitel maakt het de recensent nog gemakkelijker: een beknopter samenvatting die toch volledig blijft, is moeilijk voor te stellen.

De veranderende taal van huisartsgeneeskunde en geestelijke gezondheidszorg wordt beschreven aan de hand van een kwalitatieve analyse van de inhoud van de vaktijdschriften voor

huisartsen 'Medisch Contact', 'Huisarts & Wetenschap' alsmede het 'Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid'. De inhoud van deze beschrijving is interessant genoeg om er in het onderstaande nader op in te gaan, maar ze dient in de dissertatie slechts als onderzoeksmateriaal. Aan dit materiaal worden de aanspraken van twee theoretische scholen die zich met de maatschappelijke aspecten van de geneeskunde hebben beziggehouden, getoetst.

De *medicaliseringstheorie* zoals deze door Freidson en Zola is geformuleerd, vertrekt vanuit de medische sociologie. Medische sociologie was tot in de jaren zestig geïnteresseerd in de maatschappelijke betekenis van geneeskunde, zonder haar terminologie ter discussie te stellen. De essentie van de medicaliseringstheorie is dat de geneeskunde een instrument van sociale controle is geworden, waarbij medici steeds meer domeinen van het dagelijks leven tot het hunne zijn gaan rekenen. Zij is hiertoe in staat omdat, aldus Freidson 'de medische professie [...] de eerste claim (heeft) om uit te maken wat ziekte is [...] (in Zola, 1973, p. 50). Hiermee, aldus Mol en Van Lieshout, begeven medisch sociologen zich op het terrein van de betekenis van medische termen, een terrein dat tot dan was voorbehouden aan de filosofie.

De filosofie nu kan beschouwd worden als het thuisstation van de *normaliseringstheorie*, met Foucault als 'auctor intellectualis'. De normaliseringstheorie onderzoekt hoe de geneeskunde ordeningen aanbrengt, waarbij de polariteit normaal-afwijkend als ordenend principe wordt gezien. De geneeskunde produceert normaliteit en oefent op deze wijze macht uit. Door het begrip normaliteit aan te wenden om sociale verhoudingen te typeren, is de filosofie op het terrein van de sociale wetenschappen gekomen. Mol en Van Lieshout willen nagaan wat de mogelijkheden en moeilijkheden zijn die vastzitten aan een dergelijke grensoverschrijding tussen een reflectie op de maatschappelijke aspecten en een reflectie op de taal van de geneeskunde. Hiertoe toetsen ze beide theorieën aan de in kaart gebrachte ontwikkelingen in huisartsgeneeskunde en GGZ. Uit de analyse van de genoemde tijdschriften blijkt dat het begrip 'ziek' aan verandering (en vooral aan uitbreiding) onderhevig is geweest. Wat vlak na de Tweede Wereldoorlog nog als zedeloosheid werd aangemerkt, wordt niet veel later gezien als ziekelijke aandoening welke behandeling behoeft. De patiënt die geen 'hard te maken' klachten pre-

senteerde, wordt niet langer als profiteur gezien. In de loop van de jaren vijftig groeit het besef dat steeds meer vragen waarover men vroeger een geestelijk raadsman raadpleegde thans op het bord van de arts gelegd worden. Niet meer de aandoeningen van mensen, maar de situatie waarin ze verkeren, worden aan de huisarts en de GGZ voorgelegd. De behoefte aan zorg blijkt oneindig te zijn en het is niet meer aan de hulpverlener om uit te maken welke zorg nu wel of niet geleverd moet worden: de hulpvraag van de patiënt/cliënt wordt centraal gesteld. En waar deze vraag om hulp in principe oneindig blijkt, komt men tenslotte bij een ziekte-definitie die van het aanbod aan middelen uitgaat.

Vervolgens wordt nagegaan wat de theoretische implicaties zijn van de geschetste ontwikkelingen in de gebezigde taal. Op het punt van vertrek, 1945, hebben mensen ziekten. De aandacht gaat uit naar de invloed van aanleg en omgeving hierop. Meer en meer gaat men de mens als somato-psycho-sociale eenheid zien, die een integrale aanpak vereist. De aandacht verschuift dan via de verhoudingen tussen mensen naar maatschappelijke structuren en eindigt bij patiënten met zelfbeschikkingsrecht en eigen verantwoordelijkheden. De communicatie met de patiënt maakt een gelijksoortige ontwikkeling door: van kijken (teneinde zich van de toestand van de patiënt te vergewissen) via luisteren (naar de emoties van de patiënt) naar informatie uitwisseling.

Medicalisering versus normalisering

Hoe passen de beide te onderzoeken theorieën op dit materiaal? Mol en Van Lieshout concluderen dat 'ziek-gezond' zeker niet over de gehele bestudeerde periode het vigerende begrippenpaar is. Beide bestudeerde theorieën zijn niet fijnmazig genoeg om de geneeskunde in al de schakeringen die ze in 40 jaar liet zien, te kunnen vangen. Met de opkomst van de begrippen probleem en hulpvraag worden morele oordelen niet meer geveld onder de pseudo-objectieve dekmantel die de term ziek vormde, maar openlijk. Een minpunt voor de medicaliseringstheorie. De normaliseringstheorie faalt op het moment dat er geen sprake meer is van een dichotomie ziek-normaal. Op het moment dat iedereen in nood is, valt er niets meer te ordenen.

Kijken we verder dan het begrip ziek, dan valt

de medicaliseringstheorie te verwijten dat ze het verloop van de ontwikkelingen na 1970 gemist heeft. Juist de geneeskunde blijkt alle mogelijke moeite te doen om patiënten mee te laten praten: de hulpvraag wordt centraal gesteld, men probeert de oneindigheid aan problemen op te lossen door de patiënt zelf verantwoordelijk te maken. Deze ontwikkeling past wel binnen de normaliseringstheorie, want ze is goed te begrijpen als een integraal onderdeel van het hele hulpverleningscomplex. Haar uitgangspunt dat de medische wetenschap waarheid zoekt, dat wil zeggen, wil vaststellen hoe de mens is, klopt echter niet met de onderzochte woorden: de patiënt zelf wordt in de jaren tachtig begrepen als drager van kennis in plaats van object van kennis.

Mol en Van Lieshout concluderen dat beide theorieën hun beperkingen hebben, maar achten de medicaliseringstheorie het hardst getroffen. Ze eindigen met een alternatief. De medicaliseringstheorie pleit voor het begrenzen van de medische macht (ze denkt in 'domeinen' en 'overschrijdingen', aldus geografische metaforen hanterend). De normaliseringstheorie denkt in 'structuren' waaraan te 'ontsnappen' zou moeten zijn. Beide gaan uit van stabiele coördinaten. Voorgesteld wordt om in vluchtiger omgevingen te denken waar tijdelijke ordeningen elkaar kunnen afwisselen. De sociaal-theoreticus moet verschil kunnen maken, met de praktijk als uitgangspunt.

Commentaar

Ziek is het woord niet is een knap en boeiend geschreven betoog. Het biedt veel lezenswaardig over alles wat de titel belooft. Voor degenen die niet thuis zijn in de veranderende wereld van de alledaagse gezondheidszorg, is het een allzins leesbare inleiding en ook zij die zich willen oriënteren op sommige van de belangrijkste reflecties over geneeskunde kunnen er hun voordeel mee doen. Kortom, verplichte stof voor opleidingen huisartsgeneeskunde, gezondheidswetenschappen en wat dies meer zij.

Daarnaast suggereert het een empirische toetsing van twee theorieën. In dit opzicht zijn enige kritische kanttekeningen op zijn plaats. De keuze voor de verzamelde woorden (die het empirische materiaal vormen) had meer verantwoord kunnen worden. Misschien was dit de li-

teraire kwaliteit van het betoog niet ten goede gekomen en is dit een beter idee voor het hoogsten-achteraf-in-artikelvorm; wanneer men echter conclusies trekt op basis van het resultaat dat niet meer over 'ziekte' maar over 'problemen' gesproken wordt, moet men dit laatste toch hard maken. Bij mij bestaat de indruk dat er de laatste tien jaar weer erg veel over 'ziekte' gesproken wordt in huisartsgeneeskundige kringen.

Ook is het hinderlijk dat de twee theorieën voortdurend in hun volheid tegenover elkaar geplaatst worden. Men zou wensen dat er toetsbare uitspraken uit afgeleid werden die tot 'cruciale' experimenten, om met Popper of Lakatos te spreken, aanleiding geven. En, om in de sfeer van deze auteurs te blijven, die experimenten zouden dan betrekking moeten hebben op de harde kern van de geneeskunde, en niet op marginale gebieden als de huisartspraktijk en de GGZ. Marginaal in de zin dat hier zich niet de ideaal-typische ziektegevallen bevinden waarop de te toetsen theorieën betrekking hebben.

Medicaliseringstheorie versus normaliseringstheorie: verlies op punten of remise?

Het boek nodigt ook uit om mee te discussiëren naar aanleiding van de vermelde bevindingen. Mol en Van Lieshout leggen, waar het over de medicaliseringstheorie gaat, te eenzijdig de nadruk op de rol van het begrip 'ziek'. Omdat ze constateren dat dit begrip in de loop van de tijd naar de achtergrond verdwijnt, achten ze de medicaliseringstheorie aangetast. Centraal in Zola's serie opstellen waarin hij de medicaliseringstheorie uitwerkt, staat echter de neiging van de medische wereld om ongebreideld nieuwe terreinen te claimen en deze exclusief domein voor geneesheren te verklaren. Het gaat dan niet in de eerste plaats om het gebruik van het woord 'ziek', maar om de regulering van de uitoefening van de hulpverlening. Het feit dat de gehanteerde begrippen steeds vager worden, vormt eerder een bevestiging van de gepostuleerde expansiedrift dan een falsificatie van de theorie. Het verschil tussen beide theorieën is in mijn ogen dan ook minder groot dan Mol en Van Lieshout doen voorkomen.

Wat het slothoofdstuk aangaat: de oplossing die de auteurs aan het einde aandragen is niet echt bevredigend; het komt er op neer dat men tevoren het beste geen standpunt kan innemen,

want dan wordt men er achteraf niet op aangesproken. Beide onderzochte theorieën lijken ongeveer hetzelfde te kunnen verklaren, en ongevoelig te zijn voor bepaalde nuances van de weerbarstige werkelijkheid. Het komt erop aan een alternatief standpunt te formuleren, dat een betere verklaring biedt voor dat merkwaardig fenomeen dat de medische macht macht uitoefent, zelfs als ze zich machteloos opstelt.

INEKE SETZ

De moederschoot van oom Tom

Bespreking van J. Silverman van Buren, *The modernist Madonna. Semiotics of the maternal metaphor*. London: Karnac, 1989, 215 p., £ 11.95

Volgens de Franse schrijfster Hélène Cixous zijn alle vrouwen net als Persephone levend begraven en moeten ze in diepe kleilagen hun archaische oorsprong zoeken om die terug te brengen in het vertroebelde vertoog aan de oppervlakte. Elke cultuur organiseert bijvoorbeeld haar beelden van moederschap op een manier die aansluit bij economische, religieuze en wetenschappelijke systemen van die tijd. Beelden en concepten van de moeder zijn daarom geïdealiseerd. Sinds Freud en Barthes (*Mythologies*) beschikken we over methoden om ze te ontmaskeren. Jane Silverman van Buren, als psychoanalytica verbonden aan het Psychoanalytic Center of California, analyseert hoe drie vrouwelijke kunstenaars uit de vorige eeuw vele beeldlagen wegschraapten om moeder en kind van vlees en bloed bloot te leggen. Ze deden dat ieder op haar eigen wijze. Harriet Beecher Stowe (*Uncle Tom's cabin*, 1850) ging op zoek naar tegenstellingen in de mythe van de familie. Dat zijn opposities als vrijheid-slavernij, mannelijk-vrouwelijk, kind-volwassene, prooi-jager. Ze geeft er nieuwe mythische symbolen voor in de plaats. Louise Alcott (onder andere *Little women*, rond 1870) vervangt vrouwelijke condities als gevangenschap en martelaardom door vrouwelijke woede, seksualiteit en assertiviteit. Mary Cassatt ten slotte geeft in haar schilderijen (1880-1905) een nieuwe versie van de familie waarin ze zowel de kracht van de moeder-kind relatie onderkent als elementen uit de Oedipusmythe integreert. Een analyse van hun werk biedt vol-

gens Silverman inzicht hoe de Amerikaanse cultuur mannelijke en vrouwelijke elementen steeds meer een gelijkwaardige plaats toekent.

Oedipus

Voordat Silverman aan die analyse begint, heeft zij twee inleidende hoofdstukken nodig van samen 62 bladzijden. Daarin staan zinnige dingen, maar ook erg veel herhalingen die de tekst langdradig maken. Bovendien is het psychoanalytische kader dat zij hier schetst in al zijn uitgebreidheid niet nodig, ze gebruikt maar een deel van dat zware geschut wanneer ze de teksten te lijf gaat. In hoofdstuk twee bijvoorbeeld wordt de Oedipusmythe eindeloos uitgesponnen. Silverman vertelt onder meer hoe Oedipus met zijn sluwheid en talent symbool is van de mannelijke dominantie tegenover de vrouwelijke sfinx ~ met haar adelaarsvleugels, lichaam van een leeuw en staart van een slang herinnert zij aan de totemdieren uit matriarchale culturen ~ hoe de initiatieriten voor jongste en tweede geboorte waarborgen die de eerste ~ uit de baarmoeder ~ overvleugelt, dat matriarchale religies de goden op de aarde lokaliseren in plaats van in de hemel en hoe Athene en Diana met de vele borsten zijn terug te voeren op ervaringen of dromen uit de vroege kindertijd. Allemaal heel interessant, maar voor de lezer is het af en toe goed zoeken.

Silverman laat zien hoe Freud in deze kluwen alleen de vader-zoonrelatie benadrukt. Kinderlijke affectie en vrouwelijke autoriteit zijn volgens de schrijfster verdwenen. Wel spreekt Freud in een latere tekst *Das Motiv der Kästchenwahl* over de relaties die de man heeft met een vrouw: de vrouw die hem baart (moeder), de vrouw die hem terzijde staat (de geliefde) en de vrouw die hem vernietigt (moeder aarde waarin hij wordt begraven). Freud ziet hier de moederfiguur als zeer machtig, maar volgens Silverman strookt dit niet met zijn lezing van Sophocles' Oedipus. Ongetwijfeld heel interessant, maar in het kader van dit boek te breedsprakig. Verderop herinnert de auteur aan de analyse van Claude Levi-Strauss. Hij structureerde Sophocles' mythe onder andere door de volgende tweedeling: een overwaardering van bloedverwantschap (Oedipus huwt zijn moeder) en een onderwaardering van bloedverwantschap (Oedipus doodt zijn vader). Deze methode zal Silverman ook in haar eigen analyses steeds toepassen.

Slavernij

Het meest uitgebalanceerde hoofdstuk is dat over Harriet Beecher Stowe. Zonder gezocht of overbodig te zijn, zijn daarin ook biografische elementen verweven. Toen ze haar baby Charlie II ~ Charlie I was de winter ervoor bezweken aan cholera ~ naast haar zag liggen, dacht Beecher Stowe aan de zwarte moeders wier kinderen werden weggerukt en schreef haar *Uncle Tom's cabin*. Beecher Stowe onderzoekt in haar boek de effecten die de slavernij had op de zwarte familie. Silverman verwijst in haar analyse naar Levi Strauss' onderwaardering en verwaardering van bloedverwantschap. De sleutelzin van het boek wordt uitgesproken door Marks, een slavenhandelaar, die verzucht dat er moeders zouden moeten komen die geen band hebben met hun kinderen, dat zou de handel goed doen. Vrouwen, kinderen en zwarte mannen zijn overgeleverd aan de wil van de blanke self-made man, die het moederschap (bloedverwantschap) ontkent en verdringt. Zoals Mr. Shelby, die het kind van Eliza verkoopt om aan zijn schulden te voldoen; Haley, die jacht maakt op Eliza, maar ook een vrouw als Mary St. Clair die bij haar trouwen Mammy meeneemt zodat deze zwarte vrouw nooit meer haar kinderen zal kunnen koesteren. Het prototype van deze self-made man is Legree. Zijn onherbergzame plantage en vervallen huis waar enkel ongeluk heerst, staan lijnrecht tegenover de hut van oom Tom, die met zijn geborgenheid en overvloed aan eten op een moederschoot 'ijkt. Legree heeft één zwakke plek: hij verloofde zijn moeder, maar de herinneringen aan haar kwellen hem voortdurend. Cassie, een zwarte vrouw op de plantage, maakt daarvan gebruik en voedt zijn bijgeloof. Tom en Cassie weten beiden aan de macht van Legree, de moordende vader, te ontsnappen. Tom doet dat door berusting en opoffering, maar in Cassie bewondert Beecher Stowe duidelijk haar moed en rebellie die haar tot de toekomstige vrouw maken. Tegenover de hardvochtige vader Legree plaatst Beecher Stowe de opoffende moeder. Het is interessant dat zij die rol laat vertolken door het mannelijke personage Tom. Helaas gaat Silverman niet op de consequenties daarvan in. Het is Silvermans verdienste dat zij Beecher Stowe rehabiliteert ~ die is immers altijd ervan beschuldigd dat zij kwezelige negers opvoerde ~ en laat zien dat achter het verhaal een sekseproblematiek schuilgaat.

In haar laatste hoofdstuk vergelijkt Silverman Alice Walkers *The color purple* met *Oom Tom*. Er zijn veel overeenkomsten, zoals de problematiek van ouders en kinderen die uit elkaar worden gerukt. Maar de raciale onderdrukking heeft plaatsgemaakt voor de seksuele. Een zwarte man heeft de rol van Legree op zich genomen.

Maskers

De verhoudingen tussen de zusjes Meg, Jo, Beth en Amy in Louise Alcotts *The March family* werven steeds een ander licht op de vrouwelijkheid. In de boeken komen geen paternale figuren voor en de March odyssee is een ontwikkeling waarin vrouwen opbloeien van de engel in huis naar de assertieve en creatieve Amerikaanse vrouw. De personages zijn niet vast te pinnen op een eigenschap. Meg is conventioneel en Jo is dat niet, Jo heeft temperament en Beth heeft zichzelf volledig onder controle, Amy is ijdel en Jo is jongensachtig. Alcott geeft de personages veel maskers, zodat ze niet alleen in contradicties als goed/slecht, mannelijk/vrouwelijk zijn te vangen.

Spiegel

De moeders op de schilderijen van Cassatt vertonen niet de ingetogenheid van heilige madonna's. Moeder en kind verkennen samen de buitenwereld. In *Baby reaching for an apple* (1893) rectificeert Cassatt de paradijsmythe. Vrouwen hebben recht om de vruchten te plukken van de boom der kennis. In een ander schilderij *Moeder en kind* (1905) zit een kind bij moeder op schoot en de vrouw houdt de peuter een spiegel voor zodat het meisje zichzelf ziet. 'As the image of her face looks back at her and us, a moment of self-reflection is illuminated. Mother looks at the image too, sharing this moment and giving the image weight.' Silverman slaat hier wel enigszins door wanneer ze de naaktheid van het kind interpreteert alsof het nog meer naar vrijheid snakt dan haar moeders generatie, die immers nog stevig ingeregeng in de kleren zit. In *The boating party* (1893) zit een kind bij haar moeder op schoot in een bootje en kijkt onderzoekend naar de donkere vreemdeling tegenover haar. Volgens Silverman een integratie van de Oedipusmythe, alleen wordt het mo-

ment van scheiding hier met zelfvertrouwen en tolerantie van het onbekende tegemoet gezien. Drie afbeeldingen illustreren Silvermans betoog, het is jammer dat niet meer schilderijen zijn afgebeeld, niet alleen om de argumentatie kracht bij te zetten maar ook om die te controleren.

Atom bomb

Silverman vertelt interessante dingen. Veel informatie lijkt echter overbodig omdat ze er in haar analyses niets mee doet. Dat leidt af en maakt haar betoog onevenwichtig. Het laatste hoofdstuk is interessant omdat het Alice Walker verbindt met Harriet Beecher Stowe, maar het deel over de auteur Tillie Olsen had best weggekund, hoe leuk haar opmerkingen ook zijn: 'The atom bomb was manufactured before the first automatic washing machine.' Bovendien blijven een aantal interessante vragen liggen. Wat betekent het dat Beecher Stowe de blanke man als de grote slechterik afschildert, Alcott helemaal geen paternale figuren laat opdraven en Cassatts vrouwenfiguren geboeid zijn door de vreemde man? En de werkwijze van de dames, personages stereotyperen door tegenstellingen of ze meerduidelijk maken door ze vele maskers te geven, dat heeft toch ook veel te maken met de overgang van een realistische schrijftechniek naar een modernistische? Maar daarover rept Silverman niet.

Hoewel haar afzonderlijke analyses haar boek het lezen waard maken, is Silverman er niet in geslaagd met behulp van psychoanalyse en semiotiek op coherente wijze een aantal boeken te bespreken. Theorie en praktijk van de analyse blijven twee verschillende werelden, bijna nog verder van elkaar dan oom Toms hut en Le-gree's plantage.

SIGNALEMENTEN

Op de rol

In de lopende en komende jaargang van P&M zullen de volgende twee themanummers verschijnen: 'cijfers en modellen' en 'psychologie en moraal'. Auteurs die een bijdrage willen leveren aan het thema 'psychologie en moraal' worden verzocht spoedig contact op te nemen met Hub Zwart (043-217575) of Jeroen Jansz (071-273655).

Voor het overige zou P&M in de lopende en komende jaargang(en) - in de vorm van artikelen, dan wel als thema - bijzondere aandacht willen besteden aan de volgende onderwerpen:

- ecologische ontwikkelingspsychologie (Sylvia Nossent, 030-532006)
- (sociaal) constructivisme en sociale representaties (Wil Zeegers, 020-163994/030-946246)
- etnische relaties (Jeroen Jansz, 071-273655)
- economie en psychologie (Luk Van Langenhove, 09-32.2.641.2772)
- tekst- en inhoudsanalyse (Wil Zeegers, 020-163994/030-946246; Trudie Knijn, 030-531861)

Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met de genoemde redactieleden, of schrijven naar Psychologie en Maatschappij, Postbus 10567 1001 EN Amsterdam. Ook bijdragen over andere onderwerpen en voorstellen voor themanummers die passen binnen de algemene doelstellingen van P&M zijn natuurlijk welkom.